

Szoboszlai Katalin–Hüse Lajos–Fábián Gergely
Kulcsponatok a külföldön dolgozó prostituáltak kapcsolataiban
Kutatás és módszertani fejlesztés az utcai szociális munkában

Absztrakt

A Svájcban utcai prostituáltként dolgozó magyar nők körében végzett vizsgálatban nagyrészt fiatalabb, aktív korú nőket értünk el, akik munkavállalóként, legálisan tevékenykedtek. Az adatgyűjtéshez az ISEL-teszt (Cohen és Hoberman 1983) általunk módosított verzióját alkalmaztuk, a 20 itemet tartalmazó tesztet, amelyet kutatásunkban **utcai munka ISEL-tesztnek nevezünk**, és a szociometrikus adatok ábrázolását és elemzését szolgáló társas térmátrixot.

A prostituált lét mozgatórugójaként alapvetően a megélhetést találtuk, mint a választás alapját, ugyanakkor a kiszolgáltatottság, sőt a kizsákmányoltság a minta egy részénél konkrétan tetten érhető volt, más esetekben a kutatás adataiból volt kikövetkeztethető. A kiszolgáltatottság mértéke külföldön nagyobbak mutatkozott, mint a megkérdezettek hazai környezetében. A szociometrikus adatok alapján a prostituáltak társas kapcsolataiban négy csoportot írtunk le, melyek eltérően befolyásolják az alanyok kiszolgáltatottságát. Ezek: a vér szerinti család és barátok; a férj/élettárs családja; a prostitúció haszonélvezői; szociális és hatósági szakemberek.

Az utcai munka ISEL-teszt, valamint a teszt szociometrikus eredményeinek ábrázolására és elemzésére szolgáló mátrix alkalmas arra, hogy az utcai szociális munkás szakemberek és önkéntesek a problémafeltárást a kapcsolati háló felhasználásával valósítsák meg, valamint arra, hogy az utcai munka ISEL-teszt alkalmazásával részletes információkat gyűjtsenek a célcsoportról a szociális munkához.

Abstract

Our research focused on Hungarian women working as prostitutes in Switzerland. We came in contact with younger and active age women who worked as legal sexworkers in Zurich and Basel. We modified the ISEL test (Cohen és Hoberman 1983) and we used it in our research work. We called it **street work ISEL test**. It includes 20 items supplemented with data about personal social networks.

We have determined that the driving force of prostitution is basically livelihood. In many cases this is the base of choice of becoming sexworkers. However, we found the signs of vulnerability and exploitation which proved to be more significant abroad than in women's home environments. Four groups can be distinguished in prostitutes' social space that seems to affect women's vulnerability in different ways. These groups are family and friends;

husband (life partner) and his family; beneficiaries of prostitution; social workers and official professionals (police).

Based on our experience social workers and volunteers can use street work ISEL test and the matrix of social space (Street work-ISEL display) in street work for collecting information about individuals and about the target group of social work.

Bevezető

A külföldön munkát vállaló nők prostitúciója a figyelem középpontjába került az elmúlt években úgy Magyarországon, mint azokban az országokban, ahol magyar nők nagy számban jelentek meg prostituáltként.¹ Nemegyszer újságírók, könnyű olvasmányok szerzői igyekeznek felfedni a külföldön dolgozó magyar nők életéből a prostitúcióhoz kapcsolódó történeteket. Ezek az írások a gyorsan fogyasztható információkra vevő közönséget szolgálják ki, és alig van empirikus vizsgálat, amely részletesebb betekintést engedne a nők életébe. Az „IRIS 2012” projektben magyar és svájci szociális munkások igyekeztek megismerni és közzétenni az utcai prostitúció jelenségét itthon és külföldön, felhívva a figyelmet arra, hogy hiányoznak Magyarországon azok a jogszabályok, melyek megalapoznák a szociális munkát a célcsoporttal.² Ez meghatározó tényező a tekintetben, hogy esetlegesen működő szolgáltatások állnak rendelkezésre az itthon többnyire titkolt prostitúciót végzőknek.

Jelen kutatásunk pilotvizsgálat, tekintettel arra, hogy olyan vizsgálati módszert próbáltunk ki, amelyet erre a célcsoportra korábban nem alkalmaztak. Eredményeink alapján kijelenthető, hogy a célcsoporttal dolgozó szociális munkások e módszerrel bátran dolgozhatnak a terepmunkában.

Külföldi munkavállalás – a prostitúció mint pénzkereset és kockázat

A prostitúció jobban fizet, mint bármelyik, minimális iskolai végzettséggel elérhető munka. Azok számára, akik alacsony iskolai végzettséggel, piaci-szakmai tudás nélkül kerülnek be a prostitúció világába, ez a tevékenység valós alternatíva a pénzkeresetre, önmaguk és gyermekeik eltartására. Magyarországon néhány türelmi zónától eltekintve közterületen tilos a prostitúció. Azok a nők, akik hivatalosan felvállalják ezt a tevékenységet, mint egyéni vállalkozók dolgozhatnak a türelmi zónában.³ Ők vannak kisebbségben. A többség közlekedési utak mellett, eldugott helyeken és külföldön végzi ezt a munkát.

¹ Tudomásunk szerint ezek az országok: Svájc, Hollandia, Nagy-Britannia, Németország.

² A Szexeducáció Alapítvány mint projektgazda együttműködésben valósította meg az „IRIS 2012” programot a Periféria Egyesülettel, az INDIT Közalapítvánnyal és a Flora Dora szervezettel. Web: <http://www.sexeducatio.hu/index.php?subpage=iris2012>

³ Budapesten a Szexmunkások Érdekvédelmi Egyesülete segíti a nőket az ügyintézésben, a velük kapcsolatban álló nők esetében van tudomásunk erről a hivatalos formáról.

Az elmúlt években nagy számban jelentek meg magyar nők a nyugat-európai nagyvárosok utcai prostituáltjai körében. Az utcai szociálismunkás-szervezetek adatai szerint például a zürichi utcai prostituáltak jelentős része magyar lett. A külföldön prostitúciót vállaló nők gyakran számolnak be arról, hogy a pénzkereset miatt szánják el magukat az utcai prostitúcióra egy távoli országban. Svájcban az alkotmány szabad gazdasági tevékenységként értelmezi ezt a munkát, tiltja a prostitúcióra való kényszerítést és a személyes szabadság korlátozását. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy egy évben legfeljebb kilencven napig a szexmunka hivatalosan végezhető, ha a nő vagy férfi munkavállalóként bejelenti magát, és kijelölt területen végzi a munkát. Svájcban és más nyugat-európai városban az önkormányzatok, egyházak által létrehozott, illetve támogatott helyi segítő szervezetekben dolgozó szociális munkások végeznek felkereső, információt adó, ártalomcsökkentő és áldozatvédelmi munkát magyar nőkkel.⁴ Több esetben ezek a szervezetek magyarországi szociális munkások segítségét kérik a magyar nők hazai helyzetének megértéséhez, az utcai szociális munkában való közreműködésben (IRIS 2012).

A professzionális védőháló ellenére a magyar prostituáltak különösen kiszolgáltatottak az erőszakos cselekedeteknek, a kényszerítésnek és a kizsákmányolásnak külföldön, melyet a hatályos helyi előírások ismerete és a nyelvtudás hiánya súlyosbít (IRIS 2012), ezáltal a magyarországi családok is sérülékenyebbé válnak, könnyebben elérhetőek akár a prostituáltakat kizsákmányoló, megerősödött bűnszövetkezetek számára, akár a prostitúció egyéb kedvezőtlen hatásai által. A külföldön dolgozó utcai prostituáltaknak különleges támogatásra van szükségük mind a tartózkodási országokban, mind hazájukban, hiszen ezek a nők jellemzően csak néhány hetet töltenek külföldön, utána hazatérnek az otthonukba, Magyarországra, ahol a segítő szervezetek szociális és egészségügyi beavatkozási lehetőségei jelentősen beszűkülnek.

Bár a prostitúció számos szempontból jelentős társadalmi probléma forrása – szexuális és gazdasági kizsákmányolás, emberkereskedelem, kriminalizálódás, alvilági pénzforrás, közegészségügyi veszélyforrás stb. –, tudományos szempontból alig kutatott. Empirikus tapasztalatok nélkül a beavatkozás lehetősége beszűkül, a hatásosság kérdésessé válik.

A probléma kiküszöbölése érdekében egy rapid és releváns vizsgálatokhoz alkalmas eszköz, valamint módszertan tesztelésére, validálására vállalkoztunk. A Svájcban tevékenykedő utcai prostituáltak körében összegyűjtött adatokra, valamint a feltárt összefüggésekre alapozva a kutatás módszeréből egy, az utcai szociális munkás szakemberek által alkalmazható eszköz készült, amely elősegíti a kapcsolatfelvételt, valamint támogatja a marginalizálódott egyénhez kötődő problémák, rizikó- és erőforrások gyors explorációját.

Anyag és módszer

⁴ Személyesen ismerjük a zürichi Flora Dora szervezetet, a baseli FrauenOase-t és az Aliena nőket segítő szervezetet, valamint az amszterdami Scharlaken Koordot.

A kutatás az utcai prostituáltak kiszolgáltatottságának, kizsákmányolásának feltárására irányult. A konkrét adatgyűjtés a külföldön tartózkodó és dolgozó utcai prostituáltak körében valósult meg (N=33), azon feltételezésre támaszkodva, hogy a családi, baráti kapcsolataitól távol lévő nők⁵ esetében a feltárni kívánt dimenziók erősebben jelentkeznek, ezáltal jobban mérhetőek. Miután a mérésre alkalmazott, módosított tesztet korábban másutt nem használtuk, érzékenységről nem álltak rendelkezésre adatok, így ez a szempont – a nem hazai, nem anyanyelvi környezet – fontosnak tűnt.

A kiválasztott módszerrel arra akartunk fényt deríteni, hogy mennyiben van jelen az utcai prostituáltak aktuális élethelyzetében a kényszerítés, illetve ennek ellentéte, az önkéntesség. Bár utóbbi esetben is értelmezhető a kényszer, főképpen az anyagi kényszer, pl. az esetleges gyermekek eltartásának kényszere. Jelen tanulmányban a kényszer fogalma azokra az esetekre korlátozódik, amelyekben a prostituáltak *más személyek direkt módon kényszerítik* a prostitúció végzésére – avagy ennek a kényszerítésnek az előkészítése folyik például látszólagos szerelmi kapcsolatra építve. Más szempontból megközelítve: a kényszer fogalmát a kriminalitással hozzuk összefüggésbe, a kriminalitást nélkülöző – bár súlyos és fájdalmas – társadalmi jelenségekből (mélyszegénység, aluliskolázottság, munkanélküliség, marginalizáltság, kirekesztettség) fakadó prostitúciót „önkéntes”-nek kezeljük.

A kényszer értelmezésében különböző álláspontok léteznek egymás mellett. Svájc, kutatásunk terepe abban az esetben tekinti kényszermentesnek a prostitúciót, ha a nő vagy férfi szabad akaratból, jogilag rendezetten, munkavállalóként vesz részt a szexuális szolgáltatásban. Ebben a felfogásban nem prostituáltakról, hanem szexmunkásokról beszélünk, akik munkavállalási engedéllyel, a hatóságok kontrollja mellett dolgoznak kijelölt zónában. Ezzel szemben a nők kizsákmányolása ellen küzdő szervezetek elutasítják a szexmunka megnevezést, és határozott álláspontjuk, hogy a prostitúció kényszer, mivel ez a nő legteljesebb kizsákmányolása és áldozattá tétele.⁶ Mint látjuk, e témában különbözőek az álláspontok, mi nem vállaltuk, hogy letisztítjuk a kifejezéseket.

A kutatásban közreműködő szociális szervezetek (Periféria Egyesület, Nyíregyháza – Magyarország; Flora Dora Association, Zürich – Svájc; FrauenOase, Basel – Svájc)⁷ tapasztalatai alapján egyértelműen állást foglalhatunk amellett, hogy a kényszerítés problémáját direkt módon feltárni nem lehet, ilyen kérdésre az utcai prostituáltak nem, vagy nem őszinte választ adnának. Ennek fényében a kutatás mérőeszközüél a *Sheldon Cohen és Harry M. Hoberman (1983) által kidolgozott ISEL (Interpersonal Support Evaluation List)* tesztet, illetve annak magyar változatát (*ITÉL = interperszonális támasznyújtást értékelő lista*)

⁵ Bár a kutatás során kizárólag nők körében zajlott az adatgyűjtés, a módszertan valószínűleg nem érzékeny a nemekre, és férfi prostituáltak körében végzendő vizsgálatok lefolytatására is alkalmas.

⁶ Magyarországon a MONA, a Magyarországi Női Alapítvány képviseli ezt az álláspontot, ezzel szemben a Szexmunkások Érdekvédelmi Egyesületének véleménye, hogy ez a tevékenység munka, a nők és férfiak szolgáltatást nyújtanak pénzért. MONA web: <http://mona-alapitvany.hu/> SZEXE web: <http://szexmunka.hu/>

⁷ A szerzők ezúton mondanak köszönetet az említett szervezetek munkatársainak, különösen Julia Kuruc, Marianne Angst, Dominique Steinemann, Ursula Kocher és Michael Herczig Zürich, valamint Nathalie Rathgeb Basel.

választottuk, amely az interperszonális támogatást 4 dimenzióban méri, úgymint az *információs támogatás*, a *szabad idő közös eltöltése*, az *instrumentális támogatás*, illetve a *megbecsülés-önértékelés*. Ezen dimenziókban, a teszt szociometrikus kiegészítésével, fel tudjuk tárni az utcai prostituáltakat körbevevő „társas teret”, annak támogató jellegét – illetve megfogalmazható ennek a társas térnek kizsákmányoló, kényszerítő ereje is.

Az eredeti ISEL 40 itemből áll, vagyis minden támogatási formát 10 kijelentéssel mér, amelyekhez minden esetben egy 0–3 közötti skála áll rendelkezésre, ennek terjedelme a teljesen jellemzőtől az abszolút nem jellemzőig tart (Cohen és Hoberman 1983). A későbbiekben a tesztnek számos változata készült (20 itemes, 12 itemes, 6 itemes stb.), ezek közös nevezője azonban mindig az volt, hogy a teljes népességre vonatkozóan készültek, és általában az egészség társas faktorát mérik vele.⁸

Bár a tesztet rendszeresen alkalmazzák az egészségügyi intézményekben, a különböző betegségekkel kezelt kórházi betegek körében, fontos kiemelni, hogy az ISEL nem bír diagnosztikus értékekkel, alapvető célja a társas támogatottság, más megfogalmazásban a *természetes védőháló feltérképezése*, amely többek között hatást gyakorol az egyén egészség- és rizikómagatartására. Mi a társas támogatás szerepét más szempontból vizsgáltuk.

Vizsgálatunk alapját az ISEL 20 tételes magyar változata képezte, amelyben az egyes itemeknél már dichotóm válaszadási lehetőség szerepel (igaz/hamis), szemben az eredeti változat 4 fokozatú skálájával. A négy dimenzió – és azok értelmezése – változatlan maradt:

- az *információs támogatás* értelmezése a problémamegoldásra vonatkozik, vagyis arra, hogy egy probléma megértésében, megoldásában milyen segítségre számíthat a megkérdezett;
- a *szabad idő közös eltöltése* általános, és hétköznapiak számító szabadidős, társas tevékenységekre vonatkozik;
- az *instrumentális támogatás* egy-egy fizikai jellegű probléma (pl. költözés, pénzkölcsön) megoldásában nyújtott közvetlen segítségre vonatkozik;
- a *megbecsülés-önértékelés* ebben az esetben azt jelenti, hogy az adott személyt a hibái ellenére is elfogadja és szereti a környezete, illetve mindez a megkérdezett saját önértékelésén keresztül mutatkozik meg.

A 20 tételes magyar verzióval a célcsoport körében végzett pilot tapasztalatait, valamint a kutatás céljait figyelembe véve három módosítást hajtottunk végre a teszten.

1. Mind az eredeti, mind a 20 tételes magyar verzió tartalmaz tagadó állításokat („nincsen, aki...”). A pilot során utcai szituációban lekérdezett, több mint tíz személy nem tudta jól értelmezni a negatív kérdéseket, pontosabban nem tudta jól kezelni a dichotóm válaszlehetőségeket („igaz, nincsen ilyen személy”, „nem igaz, hogy nincsen ilyen személy”). Azt nem tudtuk megállapítani, hogy a zavar a megkérdezettek

⁸ A teszt kipróbálása és sikeres alkalmazása után készült több módosított verzió is, ilyen pl. az egyetemi hallgatók társas támogatottságát mérő kérdőív. <http://www.psy.cmu.edu/~scohen/scales.html> (utolsó letöltés: 2014. szeptember 10.).

kognitív képességeiből vagy az utcai szituáció nem optimális voltából fakadnak, de a zavar kivétel nélkül jelentkezett minden válaszadónál. Ezért az általunk használt 20 tételes verzió tagadó állításait átfogalmaztuk pozitív állításokra. Ez kiiktatta a zavart, valamint meggyorsította a teszt felvételét, amely az utcai szituációban fontos szempont.

2. A 20 tételes magyar verzió egyes állításait ahhoz hasonló jelentésű, de az utcai prostituáltak életében valószínűbben előforduló szituációkat leíró állításokra cseréltük ki. A négy új állítás a következő:
 - a) „Van olyan személy, aki tényleg meghallgat, ha bajom van.”
 - b) „Van olyan ember, aki szívesen elkísér engem hivatalos ügyet intézni, csak hogy ne legyek egyedül.”
 - c) „Ha valaki fenyegetne engem, van olyan személy, akitől rögtön segítséget kérhetnék.”
 - d) „Ha valamilyen okból a rendőrség bevinne és bent tartana éjszakára, van valaki, akit felhívhatnék, hogy eljöjjön értem.”
3. Mind az eredeti, mind a 20 tételes magyar verzió az adott állításhoz való viszonyulás mérésére korlátozódik (0–3 „mértékben” jellemző, igaz/hamis). Vizsgálatunk célja, miszerint fel szeretnénk tární a megkérdezettek kiszolgáltatottságát, kényszerítettségét, a kérdéskörben való további elmélyülést igényli. Ennek érdekében az egyes állításokhoz nem csupán a viszonyulást mérő változót rendeltük hozzá, hanem kiegészítettük egy szociometriai jellegű kérdéssel, melyben arra kértük a válaszadót, hogy nevezze meg azokat a személyeket, akiket az adott állítással kapcsolatba hozhat (pl. akikre az említett kérdésben számíthat). A szociometrikus adatgyűjtés a teszt három dimenzióját érinti, a megbecsülés-önértékelés dimenzióját nem érinti.

További kiegészítésként – de nem az ISEL-teszt módosításaként – egy rövid kérdőívet is csatoltunk a kutatási battériához, valamint a teljes battériát ugyanabban a szituációban, ugyanabban az időben kétszer kérdeztük le, egyszer az aktuális (tehát külföldi) tartózkodási helyére vonatkoztatva, egyszer pedig arra, amikor otthon, azaz Magyarországon tartózkodik.

A fenti módosításokkal együtt az általunk használt tesztverziót „**utcai munka ISEL-teszt**”-nek neveztük.

A teszt felvételére minden esetben utcai körülmények között került sor azon a területen, ahol a megkérdezett személy dolgozott. A szituáció éppen emiatt feltételezte a bizalom viszonylag gyors kialakulását, amit három tényező segített. Az egyik, hogy minden esetben helyi segítő szervezet szociális munkásával voltunk a terepen. A szociális munkás ajánlása a kezdő lépést jelentette az esetek egy részében, ami egy idő után elmaradt, hiszen gyorsan híre ment a munkánknak, és a nők kíváncsiak lettek arra, mivel foglalkozunk. A következő tényező maga a válaszadó, aki hajlandó volt részt venni a szituációban, olykor azonnal igent mondva, máskor a helybeli szociális munkás vagy a területen dolgozó ismerősök biztatására, és minden esetben önként vállalva a válaszadást. Végül a kérdező mint szociális munkás

jelenléte a szituációban, aki kommunikációval jelezte a pozitív odafordulást, az elfogadást, az együttműködés kérését. Egy-két esetben talákoztunk elutasítással, ilyenkor futtató vagy kápó közelsége miatt nem vállalták a nők a beszélgetést.⁹ E két szereplő felsejlése esetén érződött a félelem a válaszára nem hajlandóknál, amiről leginkább a halk beszéd, rövid és hamar lezáró mondatok, valamint a nonverbális jelzések árulkodtak.

Az utcai munka ISEL-teszt felvétele két részből állt. Az első részben lekérdeztük a teszt állításait a svájci és a magyarországi szituációkban. Ez kettő darab teszt kitöltését jelentette, utána, amennyiben a megkérdezettnek további ideje volt beszélgetésre, a család – munka – jövőbeni tervek témákról kérdeztük őket interjú helyzetben.

1. táblázat. Utcai munka ISEL-teszt

	<i>Allítás</i>	Igaz	Hamis	Név
1.	Ha egy délután elhatározom, hogy moziba megyek, találnék valakit, aki eljönne velem.			
2.	Ha beteg lennék, és szükségem lenne valakire, aki elkísér az orvoshoz, lenne ilyen személy.			
3.	Úgy érzem, van olyan személy a környezetemben, akivel a titkos aggodalmaimat és félelmeimet megoszthatnám.			
4.	A legtöbb ember, akit ismerek, nagyra becsül engem.			////
5.	Ha magányosnak érzem magam, van valaki, akit fel tudok hívni vagy keresni, hogy beszéljünk.			
6.	Ha segítségre lenne szükségem költözéskor, találnék valakit, aki szívességből segítene.			
7.	Ha személyes problémáim miatt tanácsra van szükségem, tudom, hogy van valaki, akihez fordulhatok.			
8.	Van olyan személy a környezetemben, aki tanácsot adna a pénzügyeimben.			
9.	Elégedett vagyok az életemmel, mint a legtöbb ember.			////
10.	Rendszeresen találkozom vagy beszélgetek családtagjaimmal vagy a barátaimmal.			
11.	Az emberek általában megbíznak bennem.			////
12.	Ha valaki fenyegetne engem, van olyan személy, akitől rögtön segítséget kérhetnék.			
13.	Ha sürgősen egy közepes pénzösszegre lenne szükségem, volna valaki, akitől kölcsön kérhetnék.			
14.	Ha családi válság adódna, van olyan ember, aki használható tanácsot tud adni.			

⁹ Futtató az a személy, akinek a prostituált leadja keresetének egy részét cserébe a védelemért. Kápó az a személy, aki maga is azt a látszatot kelti, mintha prostituáltként dolgozna, főként a ténylegesen dolgozók felvigyázása a feladata. Egyik sem riad vissza a kényszerítéstől, ha érdeke megkívánja.

15.	Több olyan ember van, akivel szívesen vagyok együtt.			
16.	Azt hiszem, a barátaim úgy érzik, tudnék segíteni a problémáik megoldásában.			////
17.	Van olyan személy, aki tényleg meghallgat, ha bajom van.			
18.	Van olyan ember, aki szívesen elkísér engem hivatalos ügyet intézni, csak hogy ne legyek egyedül.			
19.	Ha valamilyen okból a rendőrség bevinne és bent tartana éjszakára, van valaki, akit felhívhatnék, hogy eljöjjön értem.			
20.	Van, aki büszke a teljesítményemre.			////

Eredmények

Az utcai munka ISEL-tesztet 33 fővel vettük fel. Összesen 66 darab tesztünk volt, mivel a kérdéseket külföldi és hazai szituációkra értelmezve is felvettük.

A válaszadók nők, életkoruk 18 és 41 év közé esett, átlagos életkoruk 26 év volt. Több mint felük édesanya volt, egy kivételével mindannyian a saját (otthoni) háztartásukban nevelték gyermekeiket – illetve külföldi tartózkodásuk idején a megkérdezett szülei, vér szerinti rokonai, vagy a megkérdezett férje/élettársa, illetve annak rokonai nevelték a gyermekeket. Egyikük gyermekei gyermekvédelmi szakellátásban voltak. A gyerekesek közel felének 1 gyermeke, a többinek 2–5 gyermeke volt.

A válaszadók háromnegyede semmiféle szakmával nem rendelkezett, ők befejezett 8 általános iskolai végzettséggel rendelkeztek vagy kimaradtak a középiskolából. A szakmunkások fodrász, bolti eladó szakmákat említettek a beszélgetésben.

A pénzfelhasználás elsődleges színtere a család. Szinte minden válaszadó megerősítette, hogy a megélhetés nélkülözhetetlen forrása a külföldön keresett pénz, amiből jobban élnek, mint a környezetükben lakók. A pénzköltést tekintve a gyerekesek esetében a gyermeki szükségletek kielégítése áll első helyen, és néhány esetben adósságtörlesztésre is felhasználják keresetüket.

Nem csupán a gyerekesek, de minden megkérdezett esetében a legmeghatározóbb munkamotívum a családfenntartás volt. Meghatározó többségük arról számolt be, hogy a családi költségvetésbe a legtöbb pénzt ők tudják beletenni, vagy ők és egy másik szereplő fele-fele arányban. Ez a másik szereplő főleg a férj/élettárs volt, kevesebb említés szerint az állam.

2. táblázat. A prostitúció gazdasági háttérét vizsgáló itemek (N=33)

Állítások	Az egyetértők (fő)
A keresetemnek köszönhetően jobban élünk, mint a közvetlen környezetünk.	29
A keresetem jelentős része a család megélhetését szolgálja.	26
A keresetemből mindent megadok a gyermekeimnek, amire szükségük van.	18
A keresetem jelentős részét elverik a hozzátartozóim (italozás, játékgépezés stb.).	0
A keresetem adósság kifizetésére megy el.	6
Van valamilyen elképzelésem arról, hogy miből fogunk élni, ha a jelenlegi munkámat már nem folytatom.	24
Van valamilyen elképzelésem arról, mikor fogom abbahagyni ezt a munkát.	20

A megkérdezettek számottevő része arról számolt be, hogy a prostitúciós tevékenységének háttérében legfőképpen családjuk anyagi helyzete áll. A beszélgetés ezen szakaszában – amely a teszt kitöltése után zajlott –, érezhetően óvatosabbá váltak a megkérdezettek, így nagyon is valószínű, hogy a válaszok közelítettek ahhoz, amit a válaszadók arról gondoltak, hogy a kérdezők mit várhatnak el, mit tarthatnak helyesnek, erkölcsösnek. Ezt a sejtést támasztja alá a negatív állítás – „*A keresetem jelentős részét elverik a hozzátartozóim...*” – teljes elutasítotttsága is, hiszen a tesztfelvételt követő interjú helyzetben, több esetben fény derült arra, hogy a megkérdezettet valakik a társas környezetből gazdasági téren kihasználják.

A kérdésblokk utolsó két kérdése a prostitúcióból való kilépésre irányult. Bár nem olyan nagy arányban, mint a blokk előző kérdéseinél, de itt is a többség egyfajta pozitív képet festett le, miszerint van elképzelésük arról, hogy miből fognak élni, ha már feladják ezt a munkát, és mikor jön el ez az idő. Valószínűsíthető, hogy az előzőektől eltérően itt nem arról volt szó, hogy miféle erkölcsi normák elvárását feltételezték a kérdezők részéről, sokkal inkább saját vágyaik megfogalmazásáról. A két állítást részletesen kibontó alkérdésekre adott válaszokból ugyanis kiderül, hogy a képzetlen, szakmai tudás nélkül lévő nők olyan tevékenységet képzelnek el folytatásként, amelyet az utcán maguk körül látnak – boltos (és ennek variációi), fodrász, manikűrös, büfé.¹⁰ Egynegyedük elképzelése olyan jellegű jövőképben nyilvánult

¹⁰ Zürich és Basel azon negyedeiben, ahol a magyar prostituáltak dolgoztak, igen sok külföldi tulajdonú büfé, kifőzde, bolt és szolgáltatás található. Ezeket többségében török és arab bevándorlók működtetik, és a megkérdezettek is ezen szolgáltatások törzsvendégeinek számítanak.

meg csupán, mint a „rendes munka” vagy a „dolgozik valamit”, amely nem tűnik különösebben átgondoltnak.

Azok, akik rendelkeztek valamiféle elképzeléssel arról, hogy mikor hagyják abba, meglehetősen rövid időintervallumokat adtak meg, amelyek tarthatósága erősen kérdéses. A válaszátlag 1,8 év volt, a megkérdezettek több mint egynegyede egy évnél rövidebb határidőt jelölt meg, egyharmaduk 1 évet mondott. Az szinte biztosan kijelenthető, hogy akár kriminális kényszer, akár gazdasági jellegű döntések állnak a megkérdezettek prostituálódása mögött, az abból való kilépés lényegesen nehezebb lesz annál, semhogy ilyen rövid idő alatt sikerüljön.

A társas támogatás kérdését vizsgálva már az áttekintő elemzés során is beigazolódott az az előzetes várakozás, hogy a külföldön dolgozó prostituáltak kiszolgáltatottsága erős. Az utcai munka ISEL-teszt négy blokkja által kijelölt dimenziókban a kétértékű válaszok kódolásával (1 = igaz, 0 = hamis) a dimenziók 0 és 5 között vehetnek fel értékeket (mivel mindegyiknél 5 kijelentés van), így minél közelebb áll egy dimenzió értéke az 5-höz, annál kedvezőbb a társas támogatás mértéke. Mivel a terepmunka adottságaiból fakadóan minden egyes állítást pozitívan fogalmaztunk meg a tesztben, a válaszok utólagos átkódolására nem volt szükség.

Az utcai munka ISEL-tesztre adott válaszok alapján kijelenthetjük, hogy a külföldön dolgozó utcai prostituáltak társas támogatottsága erősebb az otthoni környezetben, mint külföldön. Az alábbi táblázatban az eredmények dimenzióként kapott középértékeit (átlag és medián) ábrázoljuk, ahol jól látható, hogy a hazai szituációra vonatkoztatva a megkérdezettek nagyobb valószínűséggel számoltak be támogató társas környezetről (a támogatók kilétét ezen a ponton még nem vizsgáljuk).

3. táblázat. Az utcai munka ISEL-teszt dimenzióira adott válaszok alakulása a vonatkozási ország függvényében

Az utcai munka ISEL-teszt dimenziói	Külföldi szituáció		Hazai szituáció	
	átlag	medián	átlag	medián
<i>információs támogatás</i>	3,36	3	4,16	5
<i>szabad idő közös eltöltése</i>	4,12	4	4,42	5
<i>instrumentális támogatás</i>	4,15	4	4,59	5
<i>megbecsülés-önértékelés</i>	3,55	4	4,07	4

Az utcai munka szempontjából a vér szerinti család, illetve a férj (élettárs) szerepe bizonytalan. Egyénenként változhat, hogy ezek a kapcsolatok a nő számára védelmet jelentenek-e – részben a védelem mentális-lelki értelmében, részben a prostitúcióból adódó egyéb veszélyek (pl. áldozattá válás) ellen –, vagy pedig maguk is a rizikócsoporthoz tartoznak. Önmagában az, hogy ezek a kapcsolatok protektívek, még nem zárják ki, hogy a nő az irántuk érzett felelősségérzetből, gazdasági okból váljék prostituálttá, azaz szexmunkássá. Az egyéni változatosság mellett a területi differenciálódás is megjelenhet: a párkapcsolat,

különösen az élettárs egyszerre lehet protektív (mentális-lelki értelemben) és rizikóhatású (futtató), különösen külföldön.

Felismerhetünk azonban a kapcsolatok között olyanokat is, amelyek külföldön egyértelműen protektívek, például szociális munkások és szakmai szervezeteik, rendőrség, noha például ezek közül a rendőrség megítélése hazai környezetben inkább negatív, míg a szociális munkásokhoz nem kapcsolódik tartalom. Külföldi környezetben megnő a jelentőségük a biztosan rizikós kapcsolatoknak, idetartozik a háziúr, kuncsaft, valamint a sorstársaknak, a többi szexmunkásnak, akiket mint barátnőt említene a válaszokban.

4. táblázat. Az utcai munka ISEL-teszttel feltárt kapcsolati csoportok és feltételezett viszonyulásuk a megkérdezett kiszolgáltatottsághoz

Társas kapcsolati csoportok	Viszonyulásuk a kiszolgáltatottsághoz
saját rokonok, barátok	semleges vagy támogató
a férj/élettárs rokonai	semleges vagy rizikót növelő
a prostitúció hasznélvezői	rizikót növelő
szakemberek	protektív

A bizonytalan szerepű csoportokkal kapcsolatban („semleges vagy...”) az egyes tesztek felvételekor további pontosítás elvégezhető. Bár nem minden esetben, a megkérdezett 33 nő egy részénél például meg lehetett állapítani azt, hogy a férj/élettárs és annak rokonai milyen szerepet töltenek be a megkérdezett helyzetében. Ez a megállapítás, vagy inkább sejtés természetesen nem tudományos érvényű, ugyanakkor nagy jelentőséggel bír a teszt szociális munka alkalmazása során, ahogy azt a tanulmány végén kifejtjük.

Összességében Magyarországon közel ötödével több relációt említettek a megkérdezettek, és ezen belül is dominálnak a családi, méghozzá a vér szerinti családhoz kötődő kapcsolatok. A hazai dimenzióban erős a férj (élettárs) szerepe is.

Ezzel szemben Svájcban a rizikós kapcsolatok jelentősége nő meg, különösen a hasonló helyzetben lévő, többi prostituált szerepe. Külföldön számottevő jelentőségűek azok a kapcsolatok is, amelyek leginkább a kizsákmányolással (futtatás) függhetnek össze, illetve itt erősek a védelmet, támogatást nyújtó szociális munkásokkal való kapcsolatok is.

**5. táblázat. Jellemző társas kapcsolatok és az említés gyakorisága
(teljes utcai munka ISEL-teszt)**

Társas kapcsolatok	Svájc	Magyarország
	említés	említés
apa	9	23
anya	32	125
szülők	3	28
testvérek	27	108
család (általában említve)	14	26
egyéb rokon	2	26
magyarországi barátnők, barátok	10	46
a „lányok” Svájcban	209	2
kuncsaft	22	1
főnök, háziúr	17	0
szociális munkások és szervezetek	52	3
rendőrség	8	9
saját maga	8	8
egyéb ismerős	16	15
társ, élettárs, férj	57	103
gyermeke(i)	8	24
a társ rokonai	7	37
Összes említés	501	584

Megbeszélés

A Svájcban utcai prostituáltként dolgozó magyar nők körében végzett vizsgálat során zömében fiatalabb, aktív korú nőket értünk el, akik legálisan tevékenykedtek. A minta fele édesanya volt, gyermekeiket az otthoni családtagok nevelték, egy esetben a gyermekvédelem gondoskodott róluk. A prostituált lét mozgatórugójaként alapvetően a megélhetést, mint a választás alapját említették – a gyermekesek erőteljesebben hivatkoztak erre –, és gyermekeik felnevelésének anyagi szükségleteivel magyarázták. Ugyanakkor több esetben sikerült feltárni az adatfelvétel során olyan háttérrel, amely rámutatott a megkérdezett kizsákmányoltságára, a kényszerítés meglétére vagy annak előkészítésére. Bár a prostitúció Svájcban engedélyhez kötött, a futtatás, kényszerítés és az emberkereskedelem illegálisak, és a törvény szigorúan bünteti. A legális helyzetben elért utcai prostituáltak ezért direkt módon óvakodtak feltárni életüknek ezen oldalát, ám részben az adatfelvétel szociometriai részéből, részben az adatfelvételt kísérő, lezáró beszélgetésből több esetben megfogalmazhattuk erős gyanúkat, a nőket kihasználó kriminális háttér meglétéről.

Ezeket az eseteket gyarapították például azok, ahol az adatfelvétel során jelen volt egy férfi, akit a prostituált úgy mutatott be, mint a fiúját. Az egyik ilyen esetben a „fiú” is

kifejezetten bőbeszédű volt, szívesen és lelkesen beszélgetett az adatfelvételt követően velünk. Elmesélte, hogyan „segítette” a lányt abban, hogy Amszterdam hírhedt kirakataiban dolgozhasson, majd amikor a „kelet-európai” – román, ukrán és orosz – lányok letörték az árakat, hogyan jöttek át Zürichbe. A megkérdezett által keresett pénzt természetesen a „fiú” őrizte, illetve nyíltan panaszkodott arról, hogy ez milyen kevés. A megkérdezett viszonyulása a „fiú”-hoz az őszinte szerelmi kapcsolat jeleit mutatta.

Más esetben a megkérdezett „fiú”-ja nem kísérte ki őt Svájcba, hanem rábízta az anyjára és a nővérére. A fiú nőrokonai „vigyáztak” a megkérdezettre – aki 18 évesnek vallotta magát, és így szerepel az adatbázisban, de kérdéses, hogy tényleg nagykorú volt-e –, ahogy a megkérdezett pénzére is. A fiatal lány korábban a gyermekvédelemben nevelkedett, beszámolója szerint onnan a fiú „hozta ki”. Rövid szerelmi kapcsolatot követően kérte meg a fiút, hogy menjen ki a nővérével és az anyjával Svájcba, mert ott jól lehet keresni, és abból a pénzből megélhetnének ők ketten. A lány engedelmeskedett, az adatfelvétel időpontjában már hónapok óta az „anyósa” által bérelt szobában élt, és fogadta a kuncsaftokat.

Ezekben az esetekben a kényszer sajátos eszköze, a szerelmi kapcsolatba való bevonás, és annak kihasználása jelenik meg. Amennyiben a nők ebből a kapcsolatból ki akarnának lépni, valós fizikai erőszakkal kell szembenézniük.

Két esetben talákoztunk női „kápó”-val, akik egy vagy több másik nőt irányítottak a „placcon”. Bár talákoztunk felszabadult női társasággal is, ahol a kápó szinte anyaként viselkedett a lányokkal, olyan csoport is a látókörünkbe került, ahol a kápó erősen kontrollálta a mellette dolgozó lányt, akin a megfélemlítés jól látható volt.

A kihasználás, kényszerítés meglepte indirekt módon az utcai munka ISEL-teszt szociometrikus kiegészítéséből is levezethető. A teszt szociometrikus adatai alapján kialakíthattuk a társas támogatás főbb relációit, illetve megfogalmazhattuk ezek viszonyulását a kiszolgáltatottság kérdéséhez. A négy csoport – *vér szerinti család és barátok, partner és családja, a prostitúció haszonélvezői, szakemberek* – aránya az egyes prostituáltak életében beazonosíthatóvá teszi azokat, akik számára a kiszolgáltatottság vagy a kényszerítés latens és manifeszt formái nem csupán a prostituáltak élethelyzetéből adódó lehetőségként, hanem nagyon is valóságosan van jelen.

A kiszolgáltatottság ellentétéként a saját sorsa felett gyakorolt *kompetenciát* nevezhetnénk meg a terepmunka tapasztalataként. Ennek forrása részben – az általunk nem vizsgált – reziliencia lehet (Holling 1973), illetve az a protektív társas támogatás, amelyet a prostituált a saját rokonaitól, és még inkább a két ország szakembereitől, professzionális és önkéntes segítőtől, a rendőrségtől kaphat meg. A kompetencia ugyancsak az utcai munka ISEL-teszt szociális munkában való alkalmazása révén mérhető, illetve az eredmények ismeretében készíthető elő a kompetencia fokozására irányuló beavatkozás.

Az utcai munka ISEL-teszt mint az utcai szociális munka eszköze

A tesztet az utcai szociális munka eszköztárába emelve képet kaphatunk arról, hogy a célcsoporthoz tartozó személy milyen mértékben kiszolgáltatott, illetve milyen erővel kapcsolódik a rizikó-, valamint a protektív csoportokhoz. Az információra alapozva a szakember bevonhatja őt a segítő kapcsolatba, vele együtt feltárhatja az erőforrásokat, megtervezheti a célokat és a beavatkozást.

Az eszköz két részből áll. Egyfelől a kutatásban is alkalmazott utcai munka ISEL-tesztből, másrészt a szociometrikus adatok ábrázolását és elemzését szolgáló felületből, a társas tér mátrixából (utcai munka ISEL-teszt display).

Az eszköz alkalmazása során először a teszttel megtörténik az adatfelvétel. A szociometrikus adatok gyűjtésének instruálása ne legyen ráutaló, csupán személyre kérdező kérdést tegyünk fel az interjúalanyunk: „Ki lenne az, akivel... (az adott állítás teljesül)?”, vagy „Kivel...?”

Tapasztalataink szerint az egyes számban feltett kérdésre is gyakran neveznek meg több személyt vagy a személyek egy csoportját (pl. „családom” vagy „barátok”), így szükségtelen többes számban megfogalmazni a kérdést, amely esetlegesen befolyásolná azon eseteket, amikor a megkérdezett csupán egyetlen személyt vagy csoportot nevezne meg.

A kutatásban mi állításonként három említést jegyeztünk fel, és nem vontunk össze kategóriákat. Azaz ha a megkérdezett elsőként az „anyát” említette, másodikként az „apát”, akkor ezt a két említést regisztráltuk, és nem írtuk helyette azt, hogy „szülők”. Ez utóbbit akkor jegyeztük le, ha a megkérdezett is így említette.

Úgy véljük, hogy a szociális munka eszközeként alkalmazva a tesztet nem fontos az egyes dimenziók állításait csoportonként kezelni, hiszen itt nem a dimenziók és az egyetértés mértéke a fontos, hanem a szociometrikus adatok.

A szociometrikus adatokat a társas tér mátrixába visszük fel. Mind a tizenöt, szociometriával kiegészített állításhoz kapcsolódó személyek és csoportok egy mátrixba kerülnek. A négy kategóriának megfelelő említések minden esetben kiírva (pl. „anya”, „főnök” stb.) kerülnek be a mátrixba. Azon esetekben, amikor az adott állításhoz csupán egyetlen személyt (csoportot) említett a megkérdezett, akkor a kategóriák jobb oldali cellájába kerül a név, többes említés esetében a bal oldali cellák használatosak. A jobb oldali cellák a kapcsolat kizárólagosságát mutatják meg, így azok erősebb hatást feltételeznek.

Miután mind a 15 állítással kapcsolatban megemlített személyek (és csoportok) hiánytalanul bekerültek a mátrixba, kirajzolódik a kapcsolati hálózat, és láthatjuk, mely területeken sűrűbb, illetve ezek a területek milyen hatással vannak a megkérdezett kiszolgáltatottságára.

1. ábra. A társas tér mátrixa (utcai munka ISEL-teszt display, minta)

<p>állítás sorszáma/vér szerinti család és barátok</p> <p>[egyedüli jelölés]</p>	<p>állítás sorszáma/partner és családja</p> <p>[egyedüli jelölés]</p>
<p>állítás sorszáma/szakemberek</p> <p>[egyedüli jelölés]</p>	<p>állítás sorszáma/a prostitúció hasznélvezői</p> <p>[egyedüli jelölés]</p>

2. ábra. A társas tér mátrixa (25 éves nő)

22. sz. utcai munka ISEL-teszt svájci környezetben

<p>állítás sorszáma/vér szerinti család és barátok</p> <p>10., 14. anya, testvér (húga)</p> <p>[egyedüli jelölés]</p>	<p>állítás sorszáma/partner és családja</p> <p>[egyedüli jelölés]</p>
<p>állítás sorszáma/szakemberek</p> <p>7. szociális munkások (Flora Dora) 12. rendőrség</p> <p>[egyedüli jelölés]</p>	<p>állítás sorszáma/a prostitúció hasznélvezői</p> <p>1., 2., 6., 17., 18., 19. kolléganő 5. kuncsaft 15. lányok (kolléganők)</p> <p>[egyedüli jelölés]</p>

Kapcsolatok szöveges elemzése:

A mátrixból kitűnik a prostitúció környezetében lévő szereplők hangsúlyos jelenléte a nő kapcsolataiban, amikor külföldön tartózkodik. Minden olyan szituációban, ahol szabad idő eltöltése, költözés és nem professzionális segítségre van szükség, akkor elsődlegesen azok a szereplők kerülnek be a mátrixba, akikkel együtt dolgozik, egy helyen lakik. Szakemberek olyan esetekben jelentenek kapcsolatot, amikor szolgáltatásokat, hatóságokat jól ismerő személyekre van szüksége a nőnek. A kuncsaft jelenléte a magányoldásban jelentkezik, ez a személy a nő baráti és üzleti kapcsolata is egyidejűleg. Családi kötelékek anyja és testvér személyében jelentkeznek.

22. sz. utcai munka ISEL-teszt magyarországi környezetben (otthon)

<p>állítás sorszáma/vér szerinti család és barátok</p> <p>1. unokaöcs 2., 3. anyja 6., 17. anyja, testvér (húga) 14., 15. családtagok</p>		<p>állítás sorszáma/partner és családja</p>	
<p>7., 19 testvér (húga) 8., 18 anyja 13. sógor</p>			
<p>[egyedüli jelölés]</p>		<p>[egyedüli jelölés]</p>	
<p>állítás sorszáma/szakemberek</p>		<p>állítás sorszáma/a prostitúció hasznélvezői</p>	
<p>12. hatóság</p>			
<p>[egyedüli jelölés]</p>		<p>[egyedüli jelölés]</p>	

Kapcsolatok szöveges elemzése:

Ez a nő otthoni környezetben majdnem kizárólagosan a családtagjait jelöli meg kapcsolatként az egyes szituációkban. Ez alól kivétel a fenyegetést jelentő szituáció, amikor hatósághoz fordulna. Ez a mátrix az erős családi kötelékekről szól.

3. ábra. A társas tér mátrixa (29 éves nő)

13. sz. utcai munka ISEL-teszt svájci környezetben

állítás sorszáma/vér szerinti család és barátok		állítás sorszáma/partner és családja	
10. gyerekek	[egyedüli jelölés]		[egyedüli jelölés]
állítás sorszáma/szakemberek		állítás sorszáma/a prostitúció hasznélvezői	
14. szociális munkások (Flora Dora) 18. szociális munkások (Flora Dora)	2., 7. szociális munkások (Flora Dora) 12. rendőrség [egyedüli jelölés]	5., 10. barátnők 15. barát (férfiak), barátnők 17. barát (férfiak), barátnők 19. barát (férfiak), barátnők	1., 8., 13., 14., 18. barát (férfi, svájci) 2., 6., 14. barátnő [egyedüli jelölés]

Kapcsolatok szöveges elemzése:

Ez a nő egyedül gyermekeivel tart kapcsolatot telefonon a családból, amikor külföldön dolgozik. Minden más szituációban a prostitúció környezetében található személyek jelentik a kapcsolatokat a mátrixban. Személyes problémák esetén egyformán számít a professzionális segítőkre, a helyi viszonyokat jól ismerő férfi barátira és a vele együtt dolgozó barátnőre.

13. sz. utcai munka ISEL-teszt magyarországi környezetben (otthon)

állítás sorszáma/vér szerinti család és barátok		állítás sorszáma/partner és családja	
5. barátnők 6. apa, bátyja, öccse 10. gyerekek, apa, anya, testvérek 14., 15. anya, apa, testvérek 19. anya, apa	1. gyerekek 2., 3., 7., 17., 18. anya 13. bátyja [egyedüli jelölés]		[egyedüli jelölés]
állítás sorszáma/szakemberek		állítás sorszáma/a prostitúció hasznélvezői	
	12. rendőrség [egyedüli jelölés]		[egyedüli jelölés]

Kapcsolatok szöveges elemzése:

Ennek a nőnek szinte kizárólagosan családi kapcsolatok jelennek meg a mátrixban, otthoni környezetben. Bizalmas kapcsolata az édesanyjával van, őmellette az apa, a testvérek, gyerekek, otthoni barátnők jelenléte is fontos számára. Fenyegetés esetén ő is a rendőrséghez fordulna.

Összegzés

A Svájcban utcai prostituáltként dolgozó magyar nők körében végzett vizsgálat során zömében fiatalabb, aktív korú nőket értünk el, akik munkavállalóként, legálisan tevékenykedtek. Az adatgyűjtéshez az ISEL-teszt (Cohen és Hoberman 1983) általunk módosított verzióját alkalmaztuk, a 20 itemet tartalmazó és szociometrikus adatokkal kiegészített utcai munka ISEL-tesztet. A teszt megbízhatóságának vizsgálata részben megfelelő eredményre vezetett.

A minta fele édesanya volt, gyermekeiket az otthoni családtagok nevelték, egy esetben a gyermekvédelem gondoskodott róluk. A prostituált lét mozgatórugójaként alapvetően a megélhetést találtuk, mint a választás alapját, ugyanakkor ennek a közlésnek a valóságtartalma (legalábbis kizárólagossága) megkérdőjelezhető. A kiszolgáltatottság, sőt a kizsákmányolás a minta egy részénél konkrétan tetten érhető volt, más esetekben a kutatás adataiból volt kikövetkeztethető. A kiszolgáltatottság mértéke külföldön (Svájcban) nagyobbak mutatkozott, mint a megkérdezettek hazai környezetében (Magyarországon).

A szociometrikus adatok alapján a prostituáltak társas kapcsolataiban négy csoportot írtunk le, melyek eltérően befolyásolják az alanyok kiszolgáltatottságát. Ezek: a vér szerinti család és barátok; a férj/élettárs családja; a prostitúció hasznélvezői; szociális és hatósági szakemberek.

Az utcai munka ISEL-teszt, valamint a teszt szociometrikus eredményeinek ábrázolására és elemzésére szolgáló mátrix alkalmas arra, hogy az utcai szociális munkás szakemberek és önkéntesek a problémafeltárást a kapcsolati háló felhasználásával valósítsák meg, valamint arra, hogy az utcai munka ISEL-teszt alkalmazásával részletes információkat gyűjtsenek a célcsoportról a szociális munkához.

Irodalom

1. COhen, S.–HOBERMAN, H. M. (1983): Positive Events and Social Supports as Buffers of Life Change Stress. *Journal of Applied Social Psychology*. 13,2. pp. 99–125.
2. HOLLING, C. S. (1973): Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecological Systems* 4: 1–23.
3. IRIS (2012): Szociális szolgáltatások fejlesztése prostitúcióban élő magyar nők részére Magyarországon és Svájcban – helyzetkép és teendő. Budapest, Sex Educatio Alapítvány.